

Dorota MAZURCZAK

Poznań

Przykłady karier akademickich kobiet na Uniwersytecie Poznańskim w okresie międzywojennym

W odradzającym się po pierwszej wojnie światowej państwie polskim istniały jedynie trzy uniwersytety — najstarszy Jagielloński w Krakowie, Jana Kazimierza we Lwowie i Warszawski. Wieloletnie starania Wielkopolan o utworzenie polskiego uniwersytetu w Poznaniu zostały ukoronowane powołaniem w styczniu 1919 roku wielokierunkowego Wydziału Filozoficznego, który stał się zaczątkiem Wszechnicy Piastowskiej¹. Na swoim posiedzeniu w czerwcu 1920 roku Senat uczelni zmienił nazwę na Uniwersytet Poznański².

Z grona wykładowców Wydziału Filozoficznego wyłoniono pierwszego rektora uczelni – profesora Heliodora Świącickiego. Po inauguracji roku akademickiego 7 maja 1919 roku utworzono kolejno Wydział Prawno-Ekonomiczny, Rolniczo-Leśny i Lekarski (ze Studium Wychowania Fizycznego). W 1925 roku Wydział Filozoficzny został podzielony na Wydział Humanistyczny i Matematyczno-Przyrodniczy³.

Na Wydział Filozoficzny (składający się z sekcji humanistycznej i matematyczno-przyrodniczej z Oddziałem Farmaceutycznym) przyjęto w roku 1919 – 481 słuchaczy⁴, wśród nich było ponad 50 studentek⁵. Liczby studentów i studentek z pierwszych lat istnienia Uniwersytetu Poznańskiego trzeba traktować jedynie orientacyjnie, ponieważ podczas II wojny światowej zaginęło lub spłonęło wiele dokumentów dotyczących funkcjonowania uczelni. W publikowanych w okresie międzywojennym *Składach osobowych UP*, *Spisach wykładów i Kronikach UP* aż do 1934 r. podawano niepełne dane wynikające z rozbieżnego liczenia studentów przez dziekanaty i kwesturę. Krzysztof Krassowski zweryfikował je na podstawie zachowanych sprawozdań dziekańskich, kartotek i kart wpisowych studentów⁶.

Według *Składu Uniwersytetu za semestr letni 1920 roku* studiowało 1397 mężczyzn i 417 kobiet⁷, gdy tymczasem z badań Krasowskiego wynika, że w tym czasie na samym Wydziale Prawno-Ekonomicznym studiowało 1439 osób (106 kobiet i 1333 mężczyzn)⁸. Zawodnym

¹ B. Miśkiewicz, *Uniwersytet im. Adama Mickiewicza 1919–1989*, Poznań 1989, s. 11–14.

² A. Czubiński, *Utworzenie Uniwersytetu Poznańskiego i jego rozwój do 1922 roku*, w: *Alma Mater Posnaniensis: W 80. rocznicę utworzenia Uniwersytetu w Poznaniu*, Poznań 1999, s. 128, 130.

³ B. Miśkiewicz, *Uniwersytet im. Adama Mickiewicza 1919–1989...*, s. 16.

⁴ A. Czubiński, *Dzieje Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1918–1939*, w: *Dzieje Uniwersytetu im. A. Mickiewicza 1919–1969*, red. Z. Grot, Poznań 1972, s. 92.

⁵ *Akta Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Poznańskiego. Kandydaci na studia, studenci, którzy przerwali naukę i absolwenci (1919–39)*, Archiwum UAM, sygn. 103 B.

⁶ K. Krasowski, *Wydział Prawno-Ekonomiczny Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1919–1939: Studium historycznoprawne*, Poznań 2006, s. 241.

⁷ *Statystyka słuchaczy Uniwersytetu za semestr letni 1920*, w: *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1919/1920*, Poznań 1920, s. 35.

⁸ K. Krasowski, *Wydział Prawno-Ekonomiczny Uniwersytetu Poznańskiego...*, s. 252.

i niekompletnym źródłem wskazującym liczbę studentek i studentów tego Wydziału okazał się w świetle tych badań również *Wykaz zdawczo-odbiorczy akt studenckich Wydziału Prawno-Ekonomicznego*⁹.

Zapewne specyfika studiów na Wydziale Rolniczo-Leśnym sprawiła, iż na leśnictwie w roku akademickim 1919/20 na 121 osób nie podjęła studiów ani jedna kobieta, a na rolnictwo zapisało się 6 studentek na 33 osoby¹⁰. Na Wydziale Lekarskim w roku akademickim 1921/22 studiowało na wszystkich latach studiów 227 mężczyzn i 51 kobiet¹¹.

W pierwszych latach istnienia Uniwersytetu Poznańskiego na wszystkich Wydziałach kobiety stanowiły zdecydowaną mniejszość. Sytuacja ta zmieniła się w ostatnich latach przed wybuchem II wojny światowej. Liczba studentek na Wydziale Humanistycznym w latach 1936/37 i 1937/38 przekroczyła liczbę studiujących mężczyzn (427 na 345 i 387 na 324), na Wydziale Lekarskim osiągała coraz większą liczbę ogółu studiujących (233 na 747 i 228 na 688 mężczyzn), także na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym liczba studiujących kobiet zbliżała się do liczby mężczyzn (265 na 388 i 238 na 333), gdy na Wydziale Prawno-Ekonomicznym wynosiła zaledwie powyżej 200 (na 1505 i 1374 mężczyzn) – tabela na końcu tekstu.

Obecność studentek, a nawet szczególną rolę, jaką powinny odegrać w życiu uniwersytetu, zauważył podczas inauguracji roku akademickiego 1924/25 w swoim przemówieniu rektor prof. Stanisław Dobrzycki¹²:

*Ze szczególnym apelem w tej sprawie chciałbym się zwrócić do młodzieży żeńskiej, do studentek. Może to jest pewnym novum w tradycyjnych przemówieniach rektorskich: ale życie samo dawno już rozwiązało definitywnie kwestię studium kobiecego w uniwersytetach i udział kobiet w życiu uniwersyteckim jest czynnikiem, który w tych stosunkach ma już wielkie znaczenie. Otóż w tej kulturze prawdziwego idealizmu wśród młodzieży uniwersyteckiej element kobiecy może i powinien odegrać pierwszorzędą rolę. Wiadomo, jak dobroczynny, jak uszlachetniający wpływ na swe otoczenie wywiera kobieta rozumna i szlachetna. Niechajże ten wpływ objawi się i na naszym terenie uniwersyteckim, niechajże ten idealizm promieniuje od młodzieży żeńskiej, świadomej tego, jak wiele dobrego może zdziałać w otoczeniu uniwersyteckim, studenckim*¹³.

Rektor Uniwersytetu Warszawskiego, prof. Franciszek Krzyształowicz, nie był tak życzliwie usposobiony wobec studentek i rok później w swoim przemówieniu inauguracyjnym powiedział: *Pragnę się chwilę zatrzymać na tym fakcie wzmagającej się frekwencji kobiet na uniwersytecie, co można rozpatrywać z rozmaitych stron. W każdym razie objaw ten nie zdaje*

⁹ Archiwum UAM, sygn. 1, 2, 3. Z wykazu tego wynika, że na Wydziale Prawno-Ekonomicznym w 1919 roku podjęło studia jedynie 6 studentek spośród 28 osób, w 1920 tylko 3 na 29 studentów, a w roku akademickim 1920/21 16 kobiet wśród 169 studiujących. Na dane te powołałam się w artykule: D. Mazurczak, *Kobiety na Uniwersytecie Poznańskim w okresie międzywojennym*, w: *Alma Mater Posnaniensis: W 80 rocznicę utworzenia Uniwersytetu w Poznaniu*, red. P. Hauser, T. Jasiński, J. Topolski, Poznań 1999, s. 155–156.

¹⁰ *Wydział Rolniczo-Leśny Uniwersytetu Poznańskiego. Sprawozdanie za pierwsze 15 lat istnienia 1919/1920–1933/1934*, Poznań 1934, s. 456.

¹¹ A. Czubiński, *Dzieje Uniwersytetu Poznańskiego...*, s. 118–119.

¹² Rektor S. Dobrzycki z wielkim zaangażowaniem zajmował się sprawami studentów, co znajdowało ich uznanie: B. Walczak, *Stanisław Dobrzycki (1 IX 1924–31 VIII 1925)*, w: *Poczet Rektorów Almae Matris Posnaniensis*, Poznań 2004, s. 43–44; A. Dobrzycka, *Rodzina Dobrzyckich*, „Kronika Miasta Poznania” 1998, nr 2, s. 228–231.

¹³ *Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za rok szkolny 1923/24 za rektoratu prof. dr. Zygmunta Lisowskiego i otwarcie roku szkolnego 1924/25 przez nowego Rektora prof. dr. Stanisława Dobrzyckiego w dniu 12 października 1924 roku*, Poznań 1925, s. 27.

się być zdrowym, bo jest to dążność kobiet do pracy najczęściej nieproduktywnej z dużym nakładem pracy i wysiłków w kierunku umysłowym i ekonomicznym¹⁴.

Wśród otrzymujących dyplom ukończenia studiów kobiety stanowiły zdecydowaną mniejszość. Do końca roku akademickiego 1922/23 dyplom nauk prawnych otrzymało 11 studentek na 148 osób, 2 kobiety na 80 studentów otrzymały dyplomy nauk ekonomicznych. Spośród 60 osób 17 kobiet złożyło w tym samym czasie egzamin na nauczycieli szkół średnich i tylko jedna na 25 osób egzamin dyplomowy z rolnictwa¹⁵. W roku akademickim 1936/37 dyplom magistra nauk prawnych uzyskało 9 studentek na 125 absolwentów¹⁶ i odpowiednio 17 na 110 otrzymało dyplom lekarza, a dyplom magistra filozofii 88 kobiet i 56 mężczyzn¹⁷.

Stopień doktora uzyskiwało niewiele kobiet, np. od roku akademickiego 1920/21 do roku 1936/37 (włącznie) na Wydziale Prawno-Ekonomicznym pracę doktorską obroniła 1 kobieta na 52 osoby, na Wydziale Humanistycznym 35 kobiet na 147 osób i na Wydziale Rolniczo-Leśnym 1 kobieta spośród 57 osób¹⁸. Jeden z pierwszych dyplomów doktora filozofii Uniwersytetu Poznańskiego otrzymała Jadwiga Klawe w 1920 roku¹⁹. Pierwszy doktorat *honoris causa* Senat UP przyznał 15 grudnia 1922 r. Marii Skłodowskiej-Curie²⁰.

W okresie międzywojennym podjęła pracę na polskich uczelniach pierwsza generacja absolwentek studiów wyższych, ponieważ dopiero od 1897 roku młode kobiety mogły podjąć studia na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie i Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie, a od 1915 roku na Uniwersytecie Warszawskim. Uzyskiwanie przez kobietę stopnia doktora było w Polsce niepodległej już dość oczywiste, habilitacja jednak była w okresie międzywojennym osiągnięciem niezbyt częstym. Uzyskanie statusu samodzielnego pracownika na Uniwersytecie Poznańskim było bardzo rzadkim osiągnięciem wśród kobiet.

Pierwsze kobiety zatrudnione na uczelni poznańskiej, Ludwika Dobrzyńska-Rybicka i Michalina Stefanowska, wywodziły się z pierwszego pokolenia polskich studentek i absolwentek odbywających studia w Szwajcarii²¹. Helena Gajewska, Anna Gruszecka i Mieczysława Ruxerówna należały do grona pierwszych studentek Uniwersytetu Jagiellońskiego (dwie ostatnie to również jedne z pierwszych asystentek tej uczelni). Helena Gajewska i Ludwika Dobrzyńska-Rybicka były pierwszymi kobietami habilitowanymi w 1919 r. na UJ, a równocześnie pierwszymi, które otrzymały docentury w Polsce²².

Ludwika Dobrzyńska-Rybicka jeszcze przed habilitacją została zatrudniona na Uniwersytecie Poznańskim w maju 1919 r. w charakterze docenta prywatnego z zastrzeżeniem, że jeśli w ciągu dwóch lat nie habilituje się, utraci prawo wykładania. Wymóg ten dotyczył nie tylko

¹⁴ J. Halbersztadt, *Kobiety w murach Uniwersytetu Warszawskiego 1915–1939*, w: *Kobieta i kultura. Kobiety wśród twórców kultury intelektualnej i artystycznej w dobie rozbiorów i w niepodległym państwie polskim*, red. A. Żarnowska, A. Szwarc, Warszawa 1996, s. 111.

¹⁵ *Uniwersytet Poznański w pierwszych latach swego istnienia za rektoratu Heljordora Święcickiego (1919–1923): księga pamiątkowa*, red. A. Wrzosek, Poznań 1924, s. 665–675.

¹⁶ Z obliczeń K. Krasowskiego wynika, że w roku akademickim 1936/37 prawo ukończyły 233 osoby (w tym 24 kobiet). Por.: K. Krasowski, *Wydział Prawno-Ekonomiczny...*, s. 362–364.

¹⁷ *Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za rok szkolny 1936/37*, Poznań 1938, s. 22–24.

¹⁸ *Uniwersytet w pierwszych latach...*, s. 672.

¹⁹ Kopia dyplomu: Archiwum UAM, sygn. 103b/1185.

²⁰ *Uniwersytet Poznański w pierwszych latach swego istnienia...*, s. 216.

²¹ D. Mazurczak, *Dążenia kobiet polskich do wyższego wykształcenia na przełomie XIX i XX w.*, w: *Humanistyka i pleć. Studia kobiece z psychologii, filozofii i historii*, red. J. Miluska, E. Pakszys, Poznań 1995, s. 179–192.

²² U. Perkowska, *Ukształtowanie się zespołu naukowego w Uniwersytecie Jagiellońskim (1860–1920)*, Wrocław 1975, s. 55; J. Suchmiel, *Udział kobiet w nauce do 1939 roku w Uniwersytecie Jagiellońskim*, Częstochowa 1994, s. 104–108.

jej, ale wszystkich docentów niehabilitowanych, zwanych również kontraktowymi²³. Warunek ten spełniła, uzyskując w 1920 r. *veniam legendi* na UJ na podstawie pracy pt. *System etyczny Hugona Kollątaja na podstawie źródeł rękopiśmiennych*. Poza wykładami z filozofii i socjologii na uniwersytecie Dobrzyńska-Rybicka prowadziła również zajęcia w ramach systemu powszechnych wykładów uniwersyteckich, zwanego Uniwersytem Ludowym. W okresie międzywojennym nie istniał na Uniwersytecie Poznańskim status docenta etatowego, więc wielu doktorów habilitowanych poza wykładami na tej uczelni podejmowało inną pracę zarobkową. Dobrzyńska-Rybicka pracowała w bibliotece Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk²⁴ – od 1919 r. aż do przejścia na emeryturę w 1937 roku.

Jej dorobek naukowy obejmował szereg prac z filozofii, socjologii, nauki obywatelstwa, psychologii, bibliografii oraz publikacje popularnonaukowe. W uznaniu jej osiągnięć naukowych i dydaktycznych Rada Wydziału Humanistycznego UP wystąpiła z wnioskiem do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego o przyznanie jej godności profesora tytularnego, co nastąpiło 12 maja 1931 r. Mimo że Dobrzyńska-Rybicka osiągnęła wiek emerytalny w 1934 r., Rada Wydziału Humanistycznego jednomyślnie uchwaliła wniosek do MWRiOP o przedłużeniu jej prawa wykładania. Prowadziła zajęcia na UP do wybuchu II wojny światowej. Zatrudniona była na UP także po wojnie – do 1948 roku²⁵.

W roku 1923 Wydziałowi Filozoficznemu udało się pozyskać dr Mieczysławę Ruxerównę, asystentkę archeologii klasycznej na UJ, która już w roku poprzednim prowadziła w Poznaniu wykłady zlecone. Powierzono jej stanowisko zastępcy profesora i kierowniczkę seminarium archeologii klasycznej²⁶. Zajmowała je aż do wybuchu wojny w 1939 r. W maju 1937 r. habilitowała się na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego na podstawie pracy *Historia naszymi greckiego*. W czerwcu 1939 roku Senat UP uchwalił jej nominację na profesora nadzwyczajnego, otrzymała ją dopiero po zakończeniu II wojny światowej. Ruxerówna współpracowała z Komisją Historii Sztuki PAU, była też członkiem PTPN.

Bożena Stelmachowska rozpoczęła studia na UP zaraz po jego powołaniu w 1919 roku. Studiowała etnologię ogólną i etnografię polską pod kierownictwem profesorów Jana Stanisława Bystronia i Józefa Kostrzewskiego. W latach 1920–1926 była asystentką i bibliotekarką w Katedrze Etnologii, w roku 1925 obroniła pracę doktorską z prehistorii polskiej. Od 1926 r. współpracowała z Instytutem Zachodnio-Słowiańskim, natomiast od 1934 r. do wybuchu wojny kierowała Muzeum Miejskim. Za namową prof. Stanisława Poniatowskiego i Jana S. Bystronia habilitowała się w maju 1939 r. na Uniwersytecie Warszawskim na podstawie całego dorobku naukowego. Recenzentką była Cezaria Baudoin de Courtenay Ehrenkreutz-Jędrzejewiczowa.

Z Uniwersytem Poznańskim związała się za sprawą swej habilitacji Helena Polackówna ze Lwowa. W latach 1905–1909 jako jedna z pierwszych kobiet studiowała na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Lwowskiego. Studia zakończyła doktoratem z historii dyplomacji. W latach 1922–1923 studiowała dyplomatykę i heraldykę w Paryżu²⁷. Mimo sta-

²³ A. Czubiński, *Dzieje Uniwersytetu...*, s. 82, 86.

²⁴ Po powstaniu Uniwersytetu Poznańskiego zbiory PTPN zostały formalnie włączone do Biblioteki Uniwersyteckiej, stąd informacje określające ją jako pracownicę tej biblioteki. A. Czubiński, *Dzieje Uniwersytetu...*, s. 131. Szerzej o jej pracy w bibliotece PTPN: *Słownik bibliotekarzy wielkopolskich 1918–2000*, red. F. Łozowski, s. 47–48.

²⁵ Archiwum UAM, sygn. 152/7.

²⁶ *Uniwersytet Poznański w pierwszych latach...*, s. 503–504, Archiwum UAM, sygn. 153/123.

²⁷ PSB, t. XXVII, 1983, s. 267–269; *Kronika Uniwersytetu za lata szkolne 1929/30 i 1930/31*, Poznań 1932, s. 174–175.

rań prowadzonych od 1926 r. nie została dopuszczona do habilitacji na Uniwersytecie Lwowskim. Rzeczą całą opisał Oskar Balzer w liście z 1929 r. do jednego ze swych poznańskich kolegów:

[...] pna P. wniosła właśnie podanie habilitacyjne do Wydz. humanistycznego Uniw. lwowskiego; były już wtedy jednak znaki, iż sprawa ta napotkać tu może na różne przeszkody, i to właśnie było powodem, że poruszyłem ją już wtedy wobec P. Kolegi [...] Mimo wyraźny przepis ustawowy, że podanie habilitacyjne winno być załatwione w ciągu 6 miesięcy, przyszło p. P-jej czekać na samą ocenę Komisji fachowej [...] przez około 2 lata. Widocznie nawet Komisji nie spieszyło się z tą sprawą; ostatecznie jednak wniosek jej, [...] skoro mógł się oprzeć tylko na samych przedłożonych pracach, wypadł pomyślnie. Zdawałoby się, że wobec tego samo dopuszczenie do habilitacji przez Wydz. humanist. jest już tylko kwestią formalną, skoro była pomyślna opinia komisji fachowej [...] Aliści stała się rzecz nieoczekiwana. Po kilkumiesięcznej dalszej zwłoczce Wydz. humanistyczny większością (nieznaczna) głosów uchwalił odmówić prośbie p. P-y o dopuszczenie do habilitacji. Oczywiście nie mogło się to stać z powodów rzeczowo-naukowych, weszły tu w grę inne pobudki, z którymi nie kryli się niektórzy członkowie – nastroje anty feministyczne na tym polu²⁸.

W Poznaniu powyższe względy nie miały znaczenia. Dotychczasowy dorobek Polaczkówny uznano za wystarczający i 3 grudnia 1929 r. dopuszczono ją do kolokwium habilitacyjnego. W skład komisji ds. habilitacji wchodził znakomici historycy – profesorowie: Bronisław Dembiński, Kazimierz Tymieniecki, Adam Skałkowski i Kazimierz Chodynicki.

Od roku 1930 prowadziła Polaczkówna zajęcia z heraldyki i genealogii jako docent w zakresie nauk pomocniczych. W tym celu przyjeżdżała ze Lwowa co roku, biorąc urlop z miejsca pracy (Archiwum Ziemskie, później Archiwum Państwowe we Lwowie). Należała do towarzystw heraldycznych w Polsce, Austrii, Szwajcarii i Francji, od 1927 r. była członkiem Komisji Historycznej Polskiej Akademii Umiejętności, a od roku 1934 także Komitetu Redakcyjnego *Polskiego Słownika Biograficznego*²⁹.

Najlichniesze przykłady osiągnięcia statusu samodzielnego pracownika naukowego przez kobiety na Uniwersytecie Poznańskim związane były z Wydziałem Lekarskim, który powstał w 1920 roku. Wspomniana już Helena Gajewska, pierwsza kobieta habilitowana w Polsce, uzyskała 22 września 1920 r. nominację na stanowisko profesora zwyczajnego histologii. Była organizatorką i kierownikiem Zakładu Histologii w latach 1920–1922. Ze względu na stan zdrowia została emerytowana w 1923 roku. Po kilkuletniej kuracji podjęła pracę na Uniwersytecie Jagiellońskim, gdzie wykładała histologię porównawczą do 1951 roku (z przerwą wojenną)³⁰.

Pierwszą kobietą habilitowaną w Poznaniu była Michalina Stefanowska, jedna z pierwszych polskich studentek w Genewie i Paryżu. Kolokwium habilitacyjne odbyło się 6 stycznia 1922 r., po czym Stefanowska została zatrudniona jako asystentka w Zakładzie Antropologii. W następnym roku otrzymała tytuł profesora nadzwyczajnego fizjologii i objęła stanowisko adiunkta w Zakładzie Fizjologii. Wiele prac Stefanowskiej wydała Akademia Nauk w Paryżu.

²⁸ Adresata nie udało się ustalić; najbardziej prawdopodobnym wydaje się prof. Kazimierz Tymieniecki, który referował sprawę Polaczkówny na posiedzeniu komisji ds. habilitacji. Archiwum UAM, sygn. 148/43.

²⁹ *PSB*, t. XXVII, s. 267–269; *Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za lata szkolne 1929/30...*, s. 174–175.

³⁰ *Uniwersytet Poznański w pierwszych latach...*, s. 284–285, 684; *Wydział Lekarski i Oddział Farmaceutyczny Uniwersytetu Poznańskiego 1919–1939. Bibliografia publikacji. Materiały biograficzne*, red. K. Karwowska, A. Piotrowicz, Poznań 1998, s. 211 i n.

W 1939 r. UP wystąpił z wnioskiem o przyznanie jej tytułu profesora honorowego, ale wybuch wojny uniemożliwił to przedsięwzięcie³¹.

Anna Gruszecka również należała do pierwszych kobiet zatrudnionych na Wydziale Lekarskim. Studiowała w latach 1907–1916 na uniwersytetach w Zurychu i Wiedniu, praktykę zdobyła w klinikach uniwersyteckich w Lipsku, Monachium i Wiedniu. W styczniu 1922 r. podjęła pracę jako starszy asystent w Klinice Neurologiczno-Psychiatrycznej na Wydziale Lekarskim UP. Jej kolokwium habilitacyjne z psychiatrii i neurologii odbyło się w maju 1926 roku, po czym objęła stanowisko adiunkta³².

Poprzez habilitację związała się z Uniwersytetem Poznańskim Eugenia Stołyhwowa. Studia na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym UW ukończyła w 1925 r., uzyskując doktorat z anatomii porównawczej. W latach 1921–1934 pracowała w Instytucie Nauk Antropologicznych Warszawskiego Towarzystwa Naukowego. Po habilitacji z antropologii w 1934 r. tylko przez rok wykładała na UP. Potem przeniosła się do Zakładu Antropologii Uniwersytetu Jagiellońskiego³³.

Największe osiągnięcia na Wydziale Lekarskim UP odniosła Eugenia Piasecka-Zeylandowa. Studia rozpoczęła w 1917 r. na UJ. W latach 1919–1921 studiowała chemię na UP, a od 1922 r. kontynuowała studia medyczne, które ukończyła w 1924 r. ze stopniem doktora wszech nauk lekarskich. Początkowo pracowała jako asystentka w katedrze Chemii Fizycznej, a od 1925 r. w Zakładzie Mikrobiologii Lekarskiej UP, gdzie specjalizowała się w bakteriologii gruźlicy. W 1926 r. zawarła małżeństwo z wybitnym pediatrą Januszem Zeylandem, z którym współpracowała naukowo. Zeyland rozpoczął w 1928 r. akcję szczepień przeciwgruźliczych poznańskich dzieci. Jego żona zajęła się produkcją i sprawdzaniem szczepionki. Dzięki Zeylandom powstał w Poznaniu w 1929 r. najlepiej zorganizowany w Polsce Ośrodek Szczepień BCG; oboje pracowali w nim bezpłatnie. W 1937 r. Zeylandowa habilitowała się z mikrobiologii lekarskiej na Uniwersytecie Warszawskim. W okresie międzywojennym uważana była za najwybitniejszego znawcę bakteriologii gruźlicy w Polsce. Razem z mężem została odznaczona w 1930 r. przez Akademię Medyczną w Paryżu nagrodą im. Pannetiera, a w 1931 r. srebrnym medalem UP³⁴.

Na Wydziale Rolniczo-Leśnym UP tylko jedna z zatrudnionych kobiet osiągnęła status samodzielnego pracownika naukowego. W grudniu 1936 r. odbyła się na tym wydziale habilitacja Jadwigi Marszewskiej-Ziemieckiej z mikrobiologii gleby. Ziemiecka ukończyła studia na UP w 1921 r., uzyskując stopień doktora biologii. W latach 1921–1925 pracowała jako starsza asystentka, a później adiunkt w Zakładzie Chemii Rolnej w SGGW w Warszawie. Od 1925 roku studiowała przez 3 lata w Instytucie Pasteura w Paryżu, następnie pracowała do 1931 r. w Zakładzie Gleboznawstwa UP. Jej metoda śledzenia metabiozy drobnoustrojów w glebie była powszechnie stosowana w okresie międzywojennym na całym świecie³⁵.

³¹ *Uniwersytet Poznański w pierwszych latach...*, s. 306–310; *Wydział Lekarski i Oddział Farmaceutyczny Uniwersytetu Poznańskiego...*, s. 115 i n.

³² *Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za rok szkolny 1925/26*, Poznań 1926, s. 77; *Wydział Lekarski i Oddział farmaceutyczny...*, s. 115 i n.

³³ *Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za rok szkolny 1933/34*, s. 289–291; *Wydział Lekarski i Oddział Farmaceutyczny...*, s. 118; *Archiwum Akademii Medycznej*, t. 1/148, Poznań.

³⁴ *Uniwersytet Poznański w pierwszych latach...*, s. 548; *Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za rok szkolny 1936/37*, s. 11–12; *Księga pamiątkowa Wojewódzkiego Zespołu Specjalistycznego Chorób Płuc i Gruźlicy im. Eugenii i Janusza Zeylandów 1948–1964–1988*, red. R. K. Meissner, Poznań 1988, s. 26–28, 32, 37; *Wydział Lekarski i Oddział Farmaceutyczny...*, s. 258 i n.

³⁵ *PSB*, t. XX, s. 70–72; *Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za rok szkolny 1936/37*, Poznań 1938, s. 119–122; *Archiwum Akademii Rolniczej w Poznaniu*, sygn. F. XII. 7d; odpisy protokołów posiedzeń Rady Wydziału Rolniczo-Leśnego UP (z 14 II 1935, 3 i 4 XII 1936).

Wszystkie przedstawione uczone cechowało gruntowne i szerokie wykształcenie (często uzupełniane studiami zagranicznymi), znajomość języków obcych, a także ogromna rzetelność i wszechstronność badań w reprezentowanych przez nie gałęziach nauki. Prawie wszystkie odbywały liczne zagraniczne podróże badawcze, brały udział w międzynarodowych konferencjach i kongresach, należały też do różnych stowarzyszeń naukowych w Polsce i za granicą. Mimo to, jeżeli bliżej przyjrzeć się osiągnięciom naukowym przedstawionych kobiet, poza Eugenią Zeylandową i Jadwigą Ziemięcką, których dokonania znalazły międzynarodowe uznanie, nie mamy do czynienia z wybitnymi karierami naukowymi.

W okresie międzywojennym szczytem kariery akademickiej kobiet na UP była na ogół habilitacja. Tylko 3 spośród omawianych osób zdobyły tytuły profesorskie przed wybuchem drugiej wojny światowej: Helena Gajewska (profesor zwyczajny), Ludwika Dobrzyńska-Rybicka i Michalina Stefanowska (profesor tytularny). Niektóre z młodszych – Bożena Stelmachowska, Eugenia Stołyhwowa i Jadwiga Marszewska-Ziemięcka – zdobyły tytuły profesorskie po zakończeniu wojny.

Pracownice naukowe i dydaktyczne Uniwersytetu Poznańskiego nie brały zbyt aktywnego udziału w życiu politycznym. Bożena Stelmachowska związana była ze Stronnictwem Narodowym. Największą aktywnością wykazała się Ludwika Dobrzyńska-Rybicka: była posłanką do Sejmu Dzielnicowego, zajmowała się akcją plebiscytową na Śląsku. Działała również w wielu stowarzyszeniach społecznych: zainicjowała powstanie Narodowej Organizacji Kobiet, udzielała się w Katolickim Związku Kobiet w Poznaniu, w Polskim Stowarzyszeniu Kobiet z Wyższym Wykształceniem, w Stowarzyszeniu „Służba Obywatelska”, a także w Sodalicii Pań Akademiczek w Poznaniu i w Organizacji Przysposobienia Wojskowego Kobiet do Obrony Kraju³⁶. Dobrzyńska-Rybicka była też autorką utworów dramatycznych i recenzentką przedstawień teatralnych³⁷.

Michalina Stefanowska należała zaś do grona profesorów UP, którzy w grudniu 1930 r. wystosowali list otwarty potępiający „metody brzeskie” do swego kolegi, profesora UJ i posła na Sejm, Adama Krzyżanowskiego³⁸.

Tylko cztery z wymienionych kobiet były zamężne: Zeylandowa, Stołyhwowa, Marszewska-Ziemięcka i Dobrzyńska-Rybicka, ta ostatnia owdowiała w 1911 roku. Wśród nich jedynie Stołyhwowa miała jedno dziecko – syna Olgierda. Niewykluczone, że można dopatrzeć się pewnej zależności między karierą naukową kobiet a wolnym stanem jednych i bezdzietnością pozostałych. Brak obowiązków rodzinno-domowych niewątpliwie sprzyjał poświęceniu się nauce; mogła to być też cena osiągnięcia statusu wykraczającego poza dość powszechnie przypisywane wówczas kobietom miejsce, czyli gospodarstwo domowe.

Kariery akademickie kobiet (tzn. osiągnięcie statusu samodzielnego pracownika naukowego) nie były w okresie międzywojennym zjawiskiem powszechnym. Zauważyć przy tym należy, że Uniwersytet Poznański, być może jako uczelnia nowa, nie stawiał barier ani przed studentkami, ani przed kobietami przy zatrudnianiu czy uzyskiwaniu kolejnych stopni, a nawet – jak w przypadku Heleny Polackówny – umożliwił przeprowadzenie przewodu habili-

³⁶ Szerzej: *Rękopisy Biblioteki Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, Rkp 1292, *Papiery osobiste L. Dobrzyńskiej-Rybickiej z lat 1925–1937*; Rkp 1480, *Papiery. L. Dobrzyńskiej-Rybickiej dotyczące jej działalności społecznej*; *Słownik bibliotekarzy wielkopolskich...*, s. 46.

³⁷ A. Przybyszewska, *Spotkanie w teatrze. Dramaty Ludwika Dobrzyńskiej-Rybickiej i Agnieszki Baranowskiej*, „Kronika Miasta Poznania” 2011, nr 1, s. 111–115.

³⁸ A. Czubiński, *Dzieje Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1918–1939...*, s. 273.

tacyjnego, któremu na przeszkodzie stały nastroje antifeministyczne w jej macierzystej uczelni. Stosunkowo skromna liczebnie reprezentacja kobiet w społeczności uniwersyteckiej była więc odbiciem zjawiska szerszego – bardzo powolnego, stopniowego osiągnięcia równouprawnienia kobiet w różnych dziedzinach życia społecznego w dwudziestoleciu międzywojennym.

**Liczba studentek i studentów zapisanych na UP w latach 1934–1938
(bez wolnych słuchaczy)³⁹**

Wydziały	Płeć	1934/35	1935/36	1936/37	1937/38
Prawno-ekonomiczny	Kobiety	161	169	206	201
	Mężczyźni	1564	1395	1505	1374
	Razem	1725	1564	1711	1575
Lekarski	Kobiety	248	237	233	228
	Mężczyźni	831	843	747	688
	Razem	1079	1080	980	916
Studium Wych. Fiz.	Kobiety	81	25	25	27
	Mężczyźni	81	27	29	21
	Razem	162	52 ⁴⁰	54	48
Humanistyczny	Kobiety	436	444	427	387
	Mężczyźni	365	338	345	324
	Razem	801	782	772	711
Matem.-Przyrodniczy	Kobiety	254	251	265	238
	Mężczyźni	396	381	388	333
	Razem	650	632	652	571
Oddział Farmaceutyczny	Kobiety	263	265	197	212
	Mężczyźni	228	243	235	229
	Razem	491	508	432	441
Rolniczo-Leśny	Kobiety	35	32	37	50
	Mężczyźni	315	267	317	316
	Razem	350	299	354	366
Ogółem studentów UP	Kobiet	1478	1423	1390	1343
	Mężczyzn	3780	3494	3566	3285
	Razem	5258	4917	4956	4628

³⁹ *Statystyka studentów i wolnych słuchaczy Uniwersytetu Poznańskiego, w: Skład Uniwersytetu i spis wykładów na rok akademicki 1934/35; 1935/36; 1936/37; 1937/38, wklejki.*

⁴⁰ Dane dotyczą pełnego 3-letniego Studium (istniało też studium uproszczone oraz kursy medycyny szkolnej i sportowej). Por. *Statystyka studentów i wolnych słuchaczy zapisanych w roku akademickim 1935/36, w: Skład Uniwersytetu i spis wykładów na rok akademicki 1936/37, Poznań 1936, wklejka.*

Summary

Examples of Women's Academic Careers at Poznań University in the Interwar Period

The long-lasting endeavors of the citizens of Wielkopolska to establish a Polish university in Poznań eventually succeeded in January 1919. The Philosophical Faculty constituted the beginnings of Poznań University (PU). The Legal and Economic Faculty, Faculty of Agriculture and Forestry and Medical Faculty followed soon after. In 1925, the Philosophical Faculty gave rise to two new ones, that of Humanities and the Faculty of Mathematics and Nature. In the first years of PU women were a definite minority of students in all faculties. The situation changed only in the last years preceding the outbreak of the Second World War. The number of female students in the Faculty of Humanities exceeded that of male students in 1936/37 and 1937/38 (427:345 and 387:324 respectively); the proportion of female students was also increasing in the Medical Faculty (233:747 and 228:688) and in the faculty of Mathematics and Nature the number of female students was approaching that of males (265:388 and 238:333), while there were only slightly over 200 females in the Legal and Economic Faculty (in comparison to 1505 and 1347 males).

A few women were awarded doctoral degrees. In the time period between the academic years of 1920/21 and 1936/37 (inclusive) 1 woman out of 52 candidates defended a doctoral dissertation in the Legal and Economic Faculty, as did 35 women out of 147 individuals in the Faculty of Humanities, and 1 woman out of 57 candidates in the Faculty of Agriculture and Forestry. While the awarding of a doctoral degree to a woman was relatively common, receiving a postdoctoral degree (*habilitacja*) used to be a rare achievement. Granting the status of an independent academic, it was most frequent in female faculty members at the Medical Faculty of PU, where it was achieved by Helena Gajewska, Michalina Stefanowska, Anna Gruszecka, Eugenia Stołyhwowa and Eugenia Piasecka-Zeylandowa. The status of an independent academic was also awarded to Ludwika Dobrzyńska-Rybicka (Philosophical Faculty) and Mieczysława Ruxerówna, Helena Polaczówna and Bożena Stelmachowska (Faculty of Humanities). Jadwiga Marszewska-Ziemięcka obtained a postdoctoral degree in the Faculty of Agriculture and Forestry.

Only three of the above obtained their professorships before the outbreak of the Second World War: Helena Gajewska (Full Professor), Ludwika Dobrzyńska-Rybicka and Michalina Stefanowska (Titular Professor). Four of the above women were married: Zeylandowa, Stołyhwowa, Marszewska-Ziemięcka and Dobrzyńska-Rybicka, who became a widow early on. The absence of family and household chores was likely to make a commitment to academic work easier; this could also be a price for achieving the status that went beyond the position of a housewife which was commonly assigned to women at the time.

